

MARTIN HETÉNYI

**(Zjednotená) Maďarská strana na Slovensku 1939–1945.
[Az (Egyesült) Szlovákiai Magyar Párt 1939–1945]**

Nitra, UKF, 2011. 307 p.

Hiánypótló műről van szó, amivel a szlovák és magyar historiográfia régóta adós, ezért örvendetes, hogy megjelenhetett ez a könyv, igaz egyelőre csak szlovák nyelven. A könyv ismertetése előtt érdemes kitérni a szlovákiai magyarok II. világháború előtti politikai helyzetére. A magyarságot Trianon után két párt képviselte Csehszlovákiában. A kisebbségvédelem terén a magyar pártok nélkülözhetetlen, pozitív szerepet tölthettek be azzal, hogy a nemzetközi szervezetek és a közvélemény figyelmét ráirányították a nemzetiségi problémákra. Az egyik párt az *Országos Keresztényszocialista Párt*, a másik a *Magyar Nemzeti Párt* volt, ezek egyesülésével jött létre 1936. június 21-én Érsekújváron az *Egyesült Magyar Párt*. A két párt erejét mutatja, hogy 1935-ben a szavazatok 15%-át szerezték meg, s Szlovákiában a harmadik legerősebb politikai erőt alkották. Az *Egyesült Magyar Párt* 1939. január 19-én, Komáromban megtartott kongresszusán felvette a *Felvidéki Magyar Párt* nevet, amely tovább működött a Magyarországhoz került területen és 1940 tavaszán Teleki Pál miniszterelnök döntése alapján beolvasztották a *Magyar Élet Pártjába*. 1938 után a szlovák területeken maradt magyarok érdekeit az Esterházy János vezette *Szlovenszkoí Magyar Párt* képviselte tovább, amely a második világháború végéig működött. E pártnak és elődeinek tevékenysége mindvégig a magyarországi kormánykörökkel való szoros egyetértésben és ezek támogatásával folyt. Martin Hetényi könyve e szlovákiai párt 1939–1945 közötti tevékenységét kívánja bemutatni. A könyv tehát nem a szlovákiai magyarság, hanem a párt történetét vázolja, általa mégis betekintést nyerhetünk az ottani magyarok mindennapjaiba. A szlovákiai *Magyar Párt* nemcsak politikai párt volt, de érdekvédelmi szervezet is, amely szociális tevékenységet is végzett, valamint szervezte az ottaniak kulturális életét. Esterházy a pártot és a szlovákiai magyarságot úgy fogta fel, mint egy nagy családot: hitvallása szerint a párt és annak vezetése volt az apa és a tagok a gyerekek, akiknek az ügyes-bajos dolgait orvosolni kell. A szlovákiai magyar nemzetiségű közösség összlétszáma ekkor mintegy 67 500 főt tett ki, az ő érdekképviselőtüket látta el a párt Szlovákiában. A Szlovák Köztársaság szomszédai közül kizárólag Magyarországnak volt számottevő szlovák kisebbsége, így pusztán e két állam viszonyára vonatkozhatott a szlovák alkotmány 95. §-a, amely szerint „a nemzetiségi csoport alkotmányban foglalt jogai csak annyiban érvényesek, amennyiben ugyanazokat élvezzi az illető nemzeti-

ségi csoport anyaországának területén lakó szlovák kisebbség is". Ez volt a reciprocitás elve, amely 1939 és 1945 között nem csupán a szlovák–magyar államközi kapcsolatokat, de a szlovákiai magyar és a magyarországi szlovák kisebbség életét is erőteljesen meghatározta.

Szlovákia 1939 márciusában Németország jóváhagyásával jöhetett létre, annak egyik szatellitállamaként. 1945-ig egyszer sem került sor az országban választásokra. Élén Jozef Tiso állt, 1942-től vezér titulussal. Tiso, Vojtech Tuka miniszterelnök és Alexander Mach belügyminiszter között hatalmi harc folyt. Tiso a mérsékeltbb szárnyat képviselte, míg ellenfelei a radikálisabb nemzeti-szocialista irányzatot, s végül Tiso került ki győztesen nagyobb tömegbázisa és népszerűsége miatt, amit a németek is beláttak, így nem merték elmozdítani. 1939–1945 között Szlovákiában összesen három engedélyezett párt volt: a *Szlovenszkói Magyar Párt*, *Hlinka Szlovák Néppártja* és a *Kárpáti német Párt*. Szlovákiában olyan politikai rendszer jött létre, amely elveit tekintve totalitárius rendszer volt, miközben állampolgáraihoz való viszonyában mérsékletet tanúsított, kivéve a kommunistákat és a zsidókat. Hetényi könyvéből megtudhatjuk, hogy az állami szervek hogyan viszonyultak a szlovákiai magyarokhoz. A szlovák–magyar viszony 1939–1944 között mindvégig elég feszült volt. Ráadásul a szlovák vezetők tartottak egy esetleges magyar támadástól, amely során újabb területeket vonnának el tőlük, ugyanakkor a maguk részéről a bécsi döntés revíziójának gondolatát vetették fel, amit német segítséggel kívántak megvalósítani. 1941 végére a nemzetiségi kérdésben olyannyira kiéleződött a viszony a két ország között, hogy Magyarország a diplomáciai kapcsolatok megszakításával fenyegetett, de ezt a németek közbelépése megakadályozta, akiknek nem állt érdekükben, hogy szövetségeseik torzsalkodjanak.

Martin Hetényi, a könyv szerzője fiatal történész, a nyitrai Konstantin Bölcsettudományi Kar Történelem Szakának oktatója, aki eddigi munkássága során főleg az 1938–1945 közötti korszakkal foglalkozott. Magyarországon is publikált írásokat a kétoldalú viszonyról. Szlovákiában már egy könyve is megjelent, amelynek címe: *Slovensko–maďarské pomedzie v rokoch 1938–1945* (Szlovák–magyar határ 1938–1945 között).¹

Hetényi könyve azért újszerű, mert e témával alig foglalkozott valaki szlovák részről (a magyar történészek közül Tilkovszky Loránt, G. Kovács László, Molnár Imre, Simon Attila, Popély Gyula és e recenzió szerzője említendő, bár csak érintőlegesen születtek tanulmányok a témával kapcsolatosan). Az említett témakör kutatását a szlovák szakmai körök sokáig mellőzték. A szlovák állam 1939–1945 közötti története a rendszerváltás előtt nem volt kutatható. A szlovák

¹ Hetényi, Martin: *Slovensko–maďarské pomedzie v rokoch 1938–1945*. Nitra, 2008.

publikációk, amelyek a szlovák–magyar viszonyral és a párttal is foglalkoztak, általában részrehajlóak voltak, ráadásul csak az irodalomból, memoárokból és a korabeli újságokból merítették anyagaikat, levéltári forrásokat pedig korlátozottan használtak. Ezért is örvendetes, hogy Hetényi munkája a szlovákiai levéltári források feltárására is irányult, de a kutatást nehezítette, hogy a párt hivatalos feljegyzései nagyrészt megsemmisültek. Hetényi a szlovák levéltárakban talált anyagokat kiegészítette a mindkét országban megjelent szakirodalom felhasználásával. Munkájában igyekszik objektíven bemutatni a korabeli eseményeket. Újszerűsége abban is rejlik, hogy sok részkérdésre is választ találunk benne, és hogy szlovák szempontból láthatjuk a párt tevékenységét.

A könyv felosztása egyszerre tematikus és kronologikus. Négy fő fejezete van. Az elsőben a csehszlovákiai magyar kisebbség helyzetét mutatja be 1938-ban. A másodikban az *Egyesült Magyar Párt* helyzetét az első bécsi döntés utáni időszak alatt és után. A harmadikban a párt névváltozásának okát és az új pártprogram célkitűzéseit szemlélteti, hiszen 1940 júniusában a párt neve *Szlovenszói Magyar Pártra* változott. A negyedik fejezet a párt kulturális, társadalmi, sport-, karitatív és felvilágosító tevékenységét mutatja be 1941 és 1945 között. Hetényi munkáját színesíti és értékét emeli a számos táblázat és térkép, illetve fénykép. A szerző az olvasók elé tárja a párt működésének nehézségeit és az államhatalommal vívott harcát is. A párt tagjait érő retorziókat konkrét példákon keresztül mutatja be az olvasóknak. Hetényi munkájában érdekes adalékokkal szolgál a szlovákiai magyarságnak a szlovák társadalmon belül elfoglalt szerepéről is. A műből megtudhatjuk például a *Magyar Párt* helyi szerveinek, elnökeinek a nevét és foglalkozását is, amiről a szlovák rendőrség pontos kimutatásokkal rendelkezett, hiszen megfigyelte tevékenységüket. Kiderül az is, hogy nem állja meg a helyét az a korábbi, főleg a szocializmus alatt elterjedt megállapítás, hogy a *Magyar Párt* fasiszta és kollaboráns lett volna. Hetényi azt hangsúlyozza, hogy a párt politikájában az összetartásra és az érdekvédelemre helyezte a hangsúlyt, Esterházy János szerepét is objektivitásra törekvően, nem pedig részrehajlóan vagy elítélően mutatja be, sőt megemlíti, hogy a szlovák állam hibákat és túlkapásokat is elkövetett a magyar kisebbséggel szemben. Ezt korábban szlovák történészek nem írták le. Hetényi könyvének egyik kijelentése azonban vitatható, szerinte ugyanis Csehszlovákia szétverésében „konfrontációs aktivitásával” az *Egyesült Magyar Párt* is részt vett (301), holott köztudomású, hogy Esterházy 1938-ban és 1939-ben is elutasította az erre irányuló német kezdeményezéseket és a *Szudétanémet Párt* részéről érkező megkereséseket. Ő csak tárgyalásos úton tudta elképzelni a határváltozásokat. Vitába szállhatunk a szerző azon kijelentésével is, amely szerint Magyarországon ebben az időben 700 000 szlovák élt (151). Ladislav Deák szlovák történész is, aki több évtizedig kutatta a témát, csak

450-500 000-re becsüli a magyarországi szlovákok számát. A magyar számítások szerint ez a szám 1939-ben maximálisan is csak 300 000 fő lehetett, a Magyarországhoz visszacsatolt területeket is figyelembe véve. A recenzens számára elkerülhetetlenül szembeötlik a szerző egy másik megállapítása is, amelyben az első bécsi döntés kapcsán azt írja a határokról: „nem statisztikai adatok, gazdasági és történelmi érvek döntöttek, hanem a nagyhatalmak érdekei...” (23). Valóban a nagyhatalmak kényszerítették rá Csehszlovákiát a tárgyalásokra. Meg kell azonban állapítanunk, hogy a bécsi döntés határvonala közelebb esett a tényleges etnikai és nyelvi határokhoz.

Hetényi könyve információkkal szolgál arról a kevésbé ismert tényről, miszerint Szlovákiában magyarokból önvédelmi szervezetet akartak létrehozni Horthy-gárda néven. Ez egyfajta védelmi egység lett volna, de 1939–1940 folyamán a megvalósítás még elég kezdetleges stádiumban volt. Főleg a rendezvények biztosítása és a felvonulások alatti alakzatban menetelés lett volna a feladatuk. A gárda Pozsonyban alakult meg és mintegy 200 tagot számlált, de működésüket a szlovák hatóságok szinte azonnal betiltották. A Hlinka-gárda tagjai keresték a velük történő összecsapás lehetőségét, amire 1939. április 23-án került sor. Ekkor a rendőrség és a Hlinka-gárda tagjai őrizetbe vettek mintegy 63 főt a magyarok közül. A magyar gárda egyik főszervezőjét börtöncellájában összeverve és felakasztva találták. A későbbi rendőrségi nyomozás nem derítette ki az eset hátterét, ami a magyar diplomácia tiltakozását vonta maga után. Ám végül Esterházy elutasította a gárda további szervezését, mert nem kívánta tovább élezni a helyzetet a két állam között.

A könyvben nyomon követhetjük, hogy a Szlovákiában maradt magyarok helyzete 1939 után miként romlott a korábbi évekhez képest. Meg kell jegyezni, hogy a magyarországi szlovákság helyzete is rosszabbodott, a reciprocitás politikája jellemezte a két állam közötti viszonyt. Az első bécsi döntés következtében Magyarországhoz került területeken élő magyarok örömmel fogadták a változásokat, de gazdasági szempontból nem voltak elégedettek, ami abból adódott, hogy a két világháború közötti időszak alatt Csehszlovákiában magasabb volt az életszínvonal. Az átcsatolt területek lakossága elveszített olyan politikai jogokat és előnyöket is, amelyeket korábban Csehszlovákiában élvezhettek. A szlovák történészek sokszor jelentős hangsúlyt helyeznek a két ország közötti szociális és társadalmi különbségek bemutatására. Ezekben az elemzésekben érzékelhető egy bizonyos túldimenzionáltság, amikor párhuzamot keresnek az akkori magyarországi szlovákok elnyomása és a csehszlovákiai magyarság későbbi sorsa között. Hetényi könyve ebből a szempontból unikum, mert arra helyezi a hangsúlyt, hogy a Szlovákia területén élő magyarság helyzete politikailag és gazdaságilag egyaránt nehéz volt.

A *Magyar Pártba* kezdetben németek és zsidók is beléphettek. Hetényi szerint a németek a katonai kötelezettség elmulasztása, magyar kötődéseik vagy a nemzetiszocialista eszmék elutasítása miatt csatlakoztak, a zsidók pedig elsősorban magyar érzelmük miatt, ám nekik származásukat titkolni kellett. Esterházy személyes utasítására a párt zsidó tagjainak a nyilvántartását megsemmisítették, és sok szlovákiai zsidónak magyar igazolványt adtak, hogy ezzel segíthessék őket. A szlovák hatóságok a *Magyar Párt* tevékenységét mindvégig igyekeztek akadályozni: nyomoztak a párt tagjai után, megfigyelés alá helyezték és nemegyszer bebörtönözték őket, indok vagy bírósági végzés nélkül. A párt vezető tisztviselőinek helyzetét nehezítette, hogy őket is folyamatosan zaklatták. Az állami szervek száműzetéssel, katonai behívással, rendőrségi felügyelettel, pénzügyi bírsággal, házkutatásokkal, utazási korlátozásokkal fenyegették a párt tagjait. A Hlinka-gárda tagjai a bécsi döntés évfordulója alkalmával minden évben tüntetést szerveztek a magyarok ellen, és inzultáltak vagy megverték a párt jelvényeit viselőket az utcán. Többször előfordult, hogy az Esterházy által létrehozott magyar házakat megtámadták, azok berendezéseit összetörték.

Hetényi művéről elmondhatjuk, alapvetően fontos könyvet írt, amely az e téma iránt érdeklődő kutatók számára megkerülhetetlen hivatkozási pont lesz, amely azonban a korszak kutatói között heves vitákat válthat ki. A szlovák tudományos élet egyelőre nem reagált Hetényi könyvére, és szakmai vita sem bontakozott ki. Véleményem szerint a könyv jó eszköz lehet ahhoz, hogy a két nép egymás történelmét megismerje. A kötetet mindazok nagy haszonnal tudják forgatni, akik e téma iránt érdeklődnek. Állításait és elemzéseit szlovák és magyar szemszögből is érdemes volna megvitatni, épp ezért megfontolandó lenne egy esetleges magyar nyelvű kiadás is.

Janek István